

- №1, янв.-февр. – С.11-13.
20. **Петрушин В.И.** Музыкальная психология: Учеб. пос. для студ. и препод. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 384с.
 21. **Праслова Г.А.** Музыкальное образование как фактор развития человека в творческом наследии В.Ф.Одоевского: Учеб.-метод. пос. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 1999. – 80с.
 22. **Рудницька О.П.** Формування музичного сприйняття в системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Український педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1994. – 431с.
 23. **Слонимский С.М.** Симфония с биографической справкой. – Л.: Сов. комп., 1963. – 164с.
 24. **Смирнов С.Д.** Мир образов и образ мира // Вестник МГУ: Психология. – 1981. – Сер.14, №.2. – С.23-25.
 25. **Шацкая В.Н.** Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. – М.: Педагогика, 1975. – 168с.
 26. **Weber C-M.** Samliche shriften. – Bln., Lpz., 1908. – 470р.

УДК 373.5.016:784.072

Мережко Ю.В.

ІНТОНАЦІЙНО-СЛУХОВИЙ АНАЛІЗ ТВОРІВ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ СМАКІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статье освещается вопрос интонационно-слухового анализа вокальных произведений украинских композиторов как способа формирования художественных вкусов старшеклассников; раскрываются условия его активизации на занятиях пением.

Ключевые слова: *интонационно-слуховой анализ, ученики старших классов, вокальные произведения, художественный вкус.*

У процесі художнього спілкування з творами вокальної спадщини українських композиторів у старшокласників проявляється, розвивається та закріплюється оцінно-ціннісне відношення до творів. Таке відношення формується під впливом педагогічного стимулювання (ззовні) та самоактивізації (з середини) оціночної діяльності. Порівняння уявлень учнів про прекрасне із реакцією на певні художні явища покладено в основу оцінної діяльності, яка відбувається під час слухання і аналізу творів мистецтва.

Різні форми та підходи до аналізу творів музичного мистецтва обґрунтували у своїх наукових працях Шацька В.Н., Гродзенська Н.П., Остроменський В.Д., Падалка Г.М., Рудницька О.П., Дорошенко Т.В., Еременко О.В, та ін.

Проте у педагогічній літературі та наукових дослідженнях не висвітлюється питання залучення старшокласників до інтонаційно-слухового аналізу як засобу формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів.

Музика не може сприйматися як художній феномен, якщо не виникає момента аналізу, тобто розчленування звукового потоку на осмислені елементи. Якщо цього не відбувається, то музика сприймається як чисто фізіологічний подразник, який викликає приємні або неприємні відчуття без усвідомлення її сутності (Назайкінський Є.В., Науменко С.І., Ветлугіна Н.О.).

На думку Апраксіної О.А., школа повинна озброїти учнів методом, сутність якого полягає у «розумінні специфіки музичного мистецтва, музично- образної мови, музично- виразних засобів, які розкривають ті чи інші ідеї, думки, почуття, переживання, які складають зміст музичних творів» [1, 17].

Саме слуховий аналіз допомагає зробити «художнє відкриття» музичного твору, його індивідуальної своєрідності, виразно-образних можливостей художніх засобів. Слуховий аналіз сприяє усвідомленню старшокласниками художньої цінності творів вокального мистецтва та формуванню у них усталених смаків.

В процесі дослідження нами встановлено, що аналіз, активізуючи художньо-інтелектуальну діяльність школярів юнацького віку, спирається на їх музичний та поза-музичний досвід як сукупність попередньо набутих художніх знань, переживань, уявлень та асоціацій. Розбір вокального твору значно розширює пізнавальні можливості учня, надаючи йому не тільки нові музичні знання, а й поглиблюючи, емоційно збагачуючі ті, що у нього були.

Руч'євська Є.О. у своєму науковому дослідженні вивела чотири рівні сприймання, спрямовані на досягнення цілісного художнього змісту музичного твору:

- перший рівень – фізіологічний, де звучання відіграє роль фізіологічного подразника за висотою, гучністю, тембром;
- другий – елементарно-асоціативний; на цьому рівні ще не розкривається художня цілісність твору;
- третій рівень – музичних асоціацій, де виявляються жанрові й інтонаційні зв'язки даного твору з іншими явищами дійсності;
- четвертий - ідейно-концептуальний - поєднує елементи двох попередніх, забезпечує сприйняття художньої цінності; на цьому рівні визначається музичний тематизм і його розвиток, виявляється музична драматургія твору.

Цілісне «художнє відкриття» змісту твору в результаті аналізу - ідеї, досягнення музичної драматургії та інших засобів художньої виразності – ключ до глибокого розуміння твору. Адже, як справедливо зауважував Д.Б.Кабалевський, «марно говорити про будь-який вплив музики на духовний світ дітей і підлітків, якщо вони не навчилися відчувати музику як змістовне мистецтво, яке несе в собі почуття і думки людини, життєві ідеї та образи» [3, 28].

Аналіз експериментальних даних проведеного нами наукового дослідження довів, що учні старшого шкільного віку здатні до повноцінного художньо-цілісного сприймання творів вокального мистецтва українських композиторів. Ця здібність пов'язана з достатньо зрілим мисленням старшокласників, їх здатністю до абстрагування, аналізу різноманітних явищ дійсності, порівняння та знаходження спільного між ними, сприймання цілісності світу в художньому його відображенні. У цьому віці активно спрацьовує фактор духовного розвитку молодшої людини.

Сприймаючи та аналізуючи на слух пісенні твори українських композиторів, школяр юнацького віку знаходить у музиці інтонації близькі його внутрішнім почуттям, «саморозкриває» свій духовний світ, одночасно формуючи власні глибокі почуття, асоціації, художній смак отримує поштовх для розвитку естетичної насолоди. Пісенність, мелодійність – риси, які пронизують музичну та словесну мову української людини і закладаються у її мисленеву та емоційну сфери ще з дитинства.

Залучаючи учнів юнацького віку до інтонаційно-слухового аналізу, який є різновидом детального аналізу музичної форми вокального твору, ми звертаємо їх увагу на головний виражальний засіб музики – мелодію.

Серед усіх елементів музичної мови мелодія посідає перше місце. Композитори називають її «душею музичного твору», «найсуттєвішою стороною музики». Як і мова людини, мелодія складається з різних інтонацій за динамікою, характером, ритмом. Б.В.Асаф'єв вважав: «Музика – це мистецтво інтонацій, а поза інтонацією – це тільки комбінація звуків» [2, 44]. Сприйняття музичної інтонації, як і мовної, виростає із здатності старшокласника виражати голосом свій внутрішній емоційний стан, як реакція на взаємодію із зовнішнім світом, його оцінка і прояв ставлення до нього.

Ми вважаємо, що саме інтонаційно-слуховий аналіз допоможе учням розібратися у тій емоційній та смисловій інформації, яку несуть у собі музичні інтонації вокальних творів. Вокальна інтонація становить саму сутність музики, її природу, проймає всю музичну

тканину, відтворюючи цілісність людської особистості, багатоманіття навколишньої дійсності, складну структуру суб'єктно-об'єктних відносин. Як вважав В.Медушевський: «Інтонаційна мова музики зберігає у собі пам'ять про всю історію людства» [4, 35].

На емоційно-психологічному боці взаємовідношень людини і світу вокальна музика модифікує головну світоглядну проблему «людина і світ» у формулі «Я і світ», розкриваючи її у специфічно-інтонованих формах на всіх масштабних рівнях музичного твору. Інтонаційність музики – це її особлива форма зв'язку з життям, а інтонування є процесом осягнення цього зв'язку.

Інтонаційність, як головна якість музично-виражальних засобів, реалізується в кожному моменті звучання вокального твору. Згідно з діалектикою загального і окремого, музична інтонаційність є художньою специфікою загально естетичних якостей та особливостей інтонаційності як способу звуко-мовного вираження думки, емоційно забарвленої конкретним самопочуттям людини, яка співає або говорить.

Головними носіями вокальної інтонації є емоційна, характерна, логічно-сміслова інформація. У процесі слухового аналізу, емоційно переживаючи почутий музичний твір, учні юнацького віку вчаться здобувати таку корисну для себе інформацію, а також логічно осмислюючи її. Емоційна функція вокальної інтонації тісно пов'язана з характеристичною, часто стає її невід'ємною частиною. У вокальній «мові» емоційність проявляється подвійно: як інформація про внутрішній психологічний стан юного виконавця і про його ставлення до того, про що він співає (прихований підтекст), і як чинник емоційного впливу на слухача, що сприяє засвоєнню змісту музичного та літературного тексту.

Емоційна функція музичної інтонації тісно взаємопов'язана з логічно-смісловою функцією. Зміст вокального твору передається через усвідомлені емоції, які старшокласник відчуває під час виконання. Саме цей зв'язок емоційної функції з логічно-смісловою став основою інтонаційної теорії Б.В. Асаф'єва, для якого музика є «мистецтвом інтонованого смислу» [2, 210]. В.В.Медушевський також акцентував увагу на необхідність розвитку інтонаційного мислення в процесі пізнання музики.

Ми рекомендуємо розпочинати інтонаційно-слуховий аналіз вокального твору зі старшокласниками з визначення в ньому основних інтонацій. Учні юнацького віку мають включатися у процес спостереження за розвитком вокальних інтонацій, що дає змогу визначити їх характер, роль у передачі художнього змісту. У процесі інтонаційно-слухового аналізу у старшокласників формується усвідомлене сприймання та розуміння музичної мови вокального твору.

Разом з тим, кращому розумінню художньої змістовності вокального твору сприяють сформовані в учнів юнацького віку вміння аналізу не тільки музичних, а й словесних інтонацій. Спільність їх психофізіологічної природи й соціально-комунікативної функції зумовлює глибоку внутрішню спорідненість, не зважаючи на те, що в музиці художній образ не завжди піддається вербалізації, оскільки має абстрактно-узагальнений, неконкретний характер. У літературі, навпаки, художні образи відтворюються прямо та безпосередньо, мають предметну визначеність.

У вокальних творах саме взаємодія музики та слова найповніше передає основний зміст твору, розуміння художньої цінності якого є необхідною умовою формування художніх смаків старшокласників. Отже, інтонаційно-слуховий аналіз слід доповнювати розбором літературного тексту. З однієї сторони, такий розбір допомагає краще зрозуміти художній задум композитора, а з іншої – доповнює музичні враження. Залучення учнів юнацького віку до аналізу літературного тексту навчає їх правильно розставляти смислові акценти у словесній та музичній мові, сприяє формуванню навичок цілісного сприймання вокального твору.

Саме застосування на практиці інтонаційно-слухового аналізу, який доповнюється аналізом словесного тексту, є необхідним засобом організації вокального навчання старшокласників, допомагає їм краще засвоїти та оцінити художню значущість української

вокальної спадщини. Досвід нашого дослідження показує, що при правильній організації сприймання та аналізу музичного твору інтерес учнів до цієї музики швидко зростає.

Для повноцінного сприймання вокальних творів українських композиторів бажано дотримуватися необхідних умов. До них відносяться: *активізація на сприймання творів; налаштування на аналітичну діяльність; створення зацікавлено-пошукової ситуації.*

На наш погляд, на початковому етапі ознайомлення старшокласників з вокальним твором українського композитора слід пробудити у них *бажання вслухатися у твір*, що сприятиме їх подальшому свідомому потягу до активного сприймання, аналізу та вивчення. Бажання вслухатися у вокальний твір допоможе застосування такого прийому як обмін враженнями після першого прослуховування. При цьому доцільно застосовувати питання такого типу: «Які враження виникли у вас під час прослуховування цього вокального твору?»; «Як ви гадаєте, що хотів виразити композитор у цій пісні?»; «Які почуття у вас викликає музика?»; «Чи близькі вам виражені в цьому творі переживання?»; «Як ви вважаєте, які засоби музичної виразності найточніше передають художній зміст вокального твору?».

Ми вважаємо, що формування потрібних вмінь та навичок аналізу творів вокальної музики відбувається завдяки повній зосередженості уваги. Прищеплення старшокласникам навичок уважного вслухування у вокальний твір є неодмінною умовою «продуктивного» сприймання та подальшого слухового аналізу. Якщо у школяра юнацького віку сформувалась звичка бути під час вокально-виконавської діяльності уважним, тоді увага стає закріпленою, постійною властивістю, яка називається уважністю. Уважне, вдумливе прослуховування вокальних творів українських композиторів допомагає учням через призму музичних інтонацій, притаманних українській музиці. У процесі сприймання, аналізу та вивчення будь-якого вокального твору українського композитора, старшокласник пропускає його крізь себе, вбираючи нові «барви» емоцій, загальнолюдські цінності краси, добра, що сприяє формуванню у нього справжніх художніх смаків до національного музичного мистецтва.

Готувати учнів юнацького віку до сприймання та аналізу твору на заняттях співу потрібно постійно та планомірно. Ще з перших хвилин заняття потрібно *налаштовувати старшокласників на активний, робочий лад*. Декілька речень на початку заняття про план уроку зацікавить та підготує їх увагу до сприймання та пізнання нового, ще невідомого або маловідомого музичного матеріалу.

Під час нашого дослідження з учнями старших класів був проведений музичний тренінг на *підняття позитивного настрою*. Наведемо його зміст. Під музичне оформлення – популярі з вокальних творів українських композиторів школярам було запропоновано перемалювати власну долоню на папір; на кожному пальці написати назву вокального образу будь-якого твору українського композитора та його рису, яка також властива і самому господарю малюнка. Малюнки «долонь» збиралися не підписаними, а потім усі присутні визначали за характерними рисами авторів цих малюнків.

Результати нашого дослідження показали, що проведення подібних музично-оцінювальних тренінгів ефективно впливало на формування у старшокласників піднесеного настрою, налаштовувало на подальшу активно-творчу вокально-виконавську діяльність на заняттях співу, допомагало визначити їх музичні уподобання та схильність до окремих вокальних творів українських композиторів.

Створення *зацікавлено-пошукової ситуації* на позакласних заняттях співу сприяє заохоченню учнів юнацького віку до таких складних видів музичної діяльності як слухання та аналіз вокальних класичних творів.

Ми пропонуємо такі завдання та питання:

- порівняти літературний текст з музичним його тлумаченням; їх співвіднесеність у передачі загального художнього образу пісні;
- надати характеристику мелодії, її образному змісту (весела, схвильована, сумна, журлива, пісенна, танцювальна, маршова і т. д.);

- придумати власний варіант мелодії на подані слова;
- до мелодії підібрати приклад відповідного літературного тексту;
- назвати виразні засоби, завдяки яким розкривається зміст художнього образу вокального твору.

В результаті експерименту ми дійшли висновку, що особливо ефективним є залучення старшокласників до активного сприймання і аналізу на слух вокальних творів. Це сприяє глибшому усвідомленню їх музичної образності, формує оцінне ставлення до української творчості, допомагає оцінити достоїнства художніх надбань української вокальної спадщини.

Література

1. **Методика музикального виховання в школі:** Учеб. пособие для студентов педагогических институтов по спец. № 2119 «Музыка и пение»./ Под ред. Апраксиной О.А. – М.: Просвещение, 1983. – С. 17.
2. **Асафьев Б.В.** Избранные труды. – Т.5. – М.: Изд.-во АН СССР, 1957. – С. 44.
3. **Глезер Р. Д.Б.** Кабалецкий.: Музыкальное воспитание в школе: Сб. статей / Сост. О. Апраксина Вып. 6 – М.: Музыка, 1970. – С. 28.
4. **Медушевский В.В.** Двойственность музыкальной формы и восприятие музыки. // Восприятие музыки. – М.: Музыка, 1980 – С. 35.